

Sygn. akt III USKP 93/22

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 7 marca 2023 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Leszek Bielecki (przewodniczący)

SSN Romuald Dalewski (sprawozdawca)

SSN Jarosław Sobutka

w sprawie z odwołania J. D.

od decyzji Prezesa Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego

o świadczenie i staż pracy w gospodarstwie rolnym,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy i Ubezpieczeń
Społecznych w dniu 7 marca 2023 r.,

skargi kasacyjnej odwołującego się od wyroku Sądu Apelacyjnego w Szczecinie
z dnia 20 stycznia 2022 r., sygn. akt III AUa 534/21,

**uchyla zaskarżony wyrok i przekazuje sprawę Sądowi
Apelacyjnemu w Szczecinie do ponownego rozpoznania oraz
rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Decyzją z 31 maja 2021 r., Prezes Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego odmówił przyznania uprawnień z ubezpieczenia emerytalno - rentowego oraz wliczenia do stażu okresu pracy w gospodarstwie rolnym rodziców ubezpieczonego J. D.

J. D. odwołał się od tej decyzji. Zarzucił naruszenie art. 20 ust. 1 pkt 1 i 3 ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników. Wniósł o uznanie do stażu pracy okresu pracy w gospodarstwie rolnym od 24 lutego 1974 r., do 9 października 1977 r., z wyłączeniem okresu przebywania w internacie.

Prezes Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego wniósł o oddalenie odwołania wskazując, że ubezpieczony nie udowodnił, że w okresie po ukończeniu 16 roku życia, tj. od 24 lutego 1974 r., do 9 października 1977 r., pracował w gospodarstwie rolnym rodziców co najmniej w wymiarze 4 godzin dziennie.

Wyrokiem z 21 października 2021 r., Sąd Okręgowy w Gorzowie Wielkopolskim zmienił zaskarżoną decyzję i ustalił, że J. D. podlegał ubezpieczeniu społecznemu rolników z tytułu pracy w gospodarstwie rolnym od 24 lutego 1974 r. do 20 czerwca 1974 r.; dnia 1 września 1974 r.; od 7 do 8 września 1974 r.; od 14 do 15 września 1974 r.; od 21 do 22 września 1974 r.; od 5 do 6 października 1974 r.; od 12 do 13 października 1974 r.; od 19 do 20 października 1974 r.; od 26 do 27 października 1974 r.; od 1 do 3 listopada 1974 r.; od 9 do 11 listopada 1974 r.; od 16 do 17 listopada 1974 r.; od 23 do 24 listopada 1974 r.; od 30 listopada do 1 grudnia 1974 r.; od 7 do 8 grudnia 1974 r.; od 14 do 15 grudnia 1974 r.; od 21 do 29 grudnia 1974 r.; w dniu 1 stycznia 1975 r.; od 4 do 6 stycznia 1975 r.; od 11 do 12 stycznia 1975 r.; od 18 do 19 stycznia 1975 r.; od 25 do 26 stycznia 1975 r.; od 1 do 2 lutego 1975 r.; od 5 do 18 lutego 1975 r.; od 22 do 23 lutego 1975 r.; od 1 do 2 marca 1975 r.; od 8 do 9 marca 1975 r.; od 15 do 16 marca 1975 r.; od 22 do 23 marca 1975 r.; od 27 marca do 1 kwietnia 1975 r.; od 5 do 6 kwietnia 1975 r.; od 12 do 13 kwietnia 1975 r.; od 19 do 20 kwietnia 1975 r.; od 26 do 27 kwietnia 1975 r.; dnia 1 maja 1975 r.; od 3 do 4 maja 1975 r.; od 10 do 11 maja 1975 r.; od 17 do 18 maja 1975 r.; od 24 do 25 maja 1975 r.; od 29 do 30 maja 1975 r.; dnia 1 czerwca 1975 r.; od 7 do 8 czerwca 1975 r.; od 14 do 15 czerwca 1975 r.; od 6 do 7 września 1975 r.; od 13 do 14 września 1975 r.; od 20 do 21 września 1975 r.; od 27 do 28 września 1975 r.; od 4 do 5 października 1975 r.; od 11 do 12 października 1975 r.; od 18 do 19 października 1975 r.; od 25 do 26 października 1975 r.; od 1 do 2 listopada 1975 r.; od 8 do 9 listopada 1975 r.; dnia 11 listopada 1975 r.; od 15 do 16 listopada 1975 r.; od 22 do 23 listopada 1975 r.; od 29 do 30 listopada 1975 r.; od 6 do 7 grudnia 1975 r.; od 13 do 14 grudnia 1975 r.; od 20 do 28 grudnia 1975 r.; dnia 1 stycznia 1976 r.;

od 3 do 4 stycznia 1976 r.; od 10 do 11 stycznia 1976 r.; od 17 do 18 stycznia 1976 r.; od 24 do 25 stycznia 1976 r.; od 31 stycznia do 15 lutego 1976 r.; od 21 do 22 lutego 1976 r.; od 28 do 29 lutego 1976 r.; od 6 do 7 marca 1976 r.; od 13 do 14 marca 1976 r.; od 20 do 21 marca 1976 r.; od 27 do 28 marca 1976 r.; od 3 do 4 kwietnia 1976 r.; od 10 do 11 kwietnia 1976 r.; od 15 do 20 kwietnia 1976 r.; od 24 do 25 kwietnia 1976 r.; od 1 do 3 maja 1976 r.; od 8 do 9 maja 1976 r.; od 15 do 16 maja 1976 r.; od 22 do 23 maja 1976 r.; od 29 do 30 maja 1976 r.; od 5 do 6 czerwca 1976 r.; od 12 do 13 czerwca 1976 r.; dnia 17 czerwca 1976 r.; od 1 września 1976 r. do dnia 9 października 1977 r.

Sąd Okręgowy ustalił, że J. D. urodził się [...] 1958 roku. Jest synem P. i A. D. 15 marca 2021 r., ubezpieczony złożył wniosek o uznanie pracy w gospodarstwie rolnym rodziców po ukończeniu 16 roku życia, tj. od 24 lutego 1974 r., do dnia podjęcia pracy zawodowej 9 października 1977 r., jako okresu uzupełniającego. Decyzją z 31 maja 2021 r., pozwany wliczył ubezpieczonemu do stażu pracy wyłącznie okresy wakacji letnich w latach: 1974, 1975, 1976 i 1977.

Gospodarstwo rolne rodziców ubezpieczonego, położone w N., miało powierzchnię 2,39 ha. Dodatkowo obejmowało dzierżawę łąk o powierzchni 2,35 ha. Łączna powierzchnia gospodarstwa wynosiła więc około 5 ha. Rodzice skarżącego posiadali to gospodarstwo rolne od 1971 r. do 1983 r. Na terenie gospodarstwa prowadzona była produkcja rolna oraz hodowla inwentarza. W skład gospodarstwa rolnego wchodziły: obora i stajnia o powierzchni 200 m², w której znajdował się strych do składowania siana. Stodoła o powierzchni 150 m² oraz pomieszczenie gospodarcze o powierzchni 40 m². Ubezpieczony mieszkał na terenie tego gospodarstwa rolnego od dnia 21 stycznia 1960 r. do 2003 r.

Od 1972 r. ojciec ubezpieczonego przebywał na rencie chorobowej z powodu gruźlicy płuc. Był całkowicie niezdolny do pracy. Gotował obiady w domu dla całej rodziny. W weekendy obiady gotowały siostry ubezpieczonego. Matka ubezpieczonego chorowała na schizofrenię i w spornym okresie pozostawała pod stałą opieką lekarską, nie angażowała się w prace fizyczne, które wywoływały u niej nawroty choroby. W spornym okresie ubezpieczony mieszkał z rodzicami oraz siostrami: M. urodzoną [...] 1952 r. i E. urodzoną [...] 1954 r. W pracach w

gospodarstwie skarżącemu pomagał starszy brat, który mieszkał niedaleko. Na terenie gospodarstwa zawsze był inwentarz: 2-3 krowy mleczne, 2-3 sztuki młodego bydła, 1 koń, 5-8 sztuk trzody chlewnej, drób (kury, kaczki).

W spornym okresie ubezpieczony codziennie zajmował się obrządkiem zwierząt, w tym: wyrzucaniem obornika spod bydła i świń, spod konia (raz w tygodniu), karmieniem i pojeniem zwierząt. Dodatkowo wyprowadzał bydło na wypas na pastwisko. Co drugi dzień kosił i przewoził trawę dla bydła z łąki oddalonej od domu o około 3 km. Skarżący wykonywał również wiosenne prace polowe, takie jak: orka pola pługiem konnym, bronowanie, sianie zboża, sadzenie ziemniaków i dalsza ich pielęgnacja - kolejnej fazy wzrostu. Wszystkie te prace wykonywał wyłącznie przy pomocy konia. Ubezpieczony pracował również przy sianokosach zajmując się grabieniem i składaniem w kupki, ładowaniem na wóz konny i przywiezieniem do domu z łąki oddalonej o około 3 km od domu, następnie rozładowaniem z wozu i przeniesieniem na strych. Dodatkowo w okresie letnim skarżący pracował przy przygotowaniu drewna na opał. W lesie składał gałęzie, ładował następnie na wóz i przewoził do domu. Następnie ciął piłą i składował w szopie. W okresie żniw skarżący wykonywał prace: składowanie snopków po snopowiązałce, zwożenie wozem konnym do stodoły, omloty zboża młocarnią. W okresie jesiennym skarżący pracował przy obrządki zwierząt, codziennie obornik spod bydła, świń i konia (raz w tygodniu), karmił i poił zwierzęta, dodatkowo wyprowadzał bydło na pastwiska. Po zakończeniu żniw ubezpieczony wykonywał podorywkę na polu oraz przygotowywał pole do zasiewu. Pracował również przy wykopkach; zbierał ziemniaki, wykopywał kopaczką konną, woził ziemniaki do domu, nosił do piwnicy.

W spornym okresie na terenie gospodarstwa rolnego rodziców skarżącego wszystkie prace były wykonywane przy pomocy konia, zaś jedyną mechanizację stanowiła snopowiązałka. W tym okresie ubezpieczony nigdy nie wyjeżdżał na wakacje letnie ani ferie zimowe. Praca w gospodarstwie odbywała się codziennie, bez względu na święta, dni wolne. Czasami w pracach w gospodarstwie pomagała D. S. kuzynka skarżącego. Jeździła czasami ze swoim ojcem do gospodarstwa rolnego rodziców ubezpieczonego i tam pomagała zbierać ziemniaki, kosić zboże, nosić siano, wozić buraki.

J. D. był uczniem Liceum w G. W 1977 r., uzyskał tytuł technika ekonomisty. W pierwszym roku nauki w liceum dojeżdżał do szkoły pociągiem. Odległość od miejsca zamieszkania do szkoły skarżącego wynosiła 35,54 km. Wracał ze szkoły najpóźniej około godz. 15:15. Rano wstawał natomiast około godz. 5:30, około godz. 6:10-6:15 wychodził z domu. Pociąg nadjeżdżał o godz. 6:40 rano. Do szkoły przychodził około godz. 7:40, jako jeden z pierwszych uczniów. Czasami zdarzało się, że nauczyciele zwalniali ubezpieczonego z lekcji, aby mógł wcześniej przyjechać do domu. Pociąg odjeżdżał do S. około godz. 14:20. W S. był około godz. 15:05 i około pół godziny później ubezpieczony był w domu. Od godz. 16:00 do godz. 20:00 pracował w gospodarstwie rolnym rodziców. Około godz. 20:00 kończył pracę i następne dwie godziny poświęcał na naukę i przygotowanie do szkoły. W drugim i trzecim roku nauki skarżący mieszkał w internacie. Ze szkoły do domu wracał więc w piątek około godz. 16:00 lub w sobotę rano około godz. 10:00. Wówczas w soboty i niedziele pracował w gospodarstwie rolnym rodziców od rana do wieczora. Do szkoły wracał porannym pociągiem w każdy poniedziałek. W okresie mieszkania w internacie od 1 września 1974 r., do 20 czerwca 1976 r. (od poniedziałku do piątku) w gospodarstwie rolnym rodziców w trakcie tygodnia pracowała wówczas siostra skarżącego E., a także druga siostra M. wraz z mężem. Ojciec skarżącego wydawał wyłącznie dyspozycje co i jak należy wykonać. Ubezpieczony mieszkał w internacie Liceum przy ul. [...] w G. Do domu wracał wówczas na weekendy. Po 20 czerwca 1976 r. skarżący dojeżdżał do szkoły codziennie. Nie mógł dalej mieszkać w internacie bowiem jego siostra E. nie dawała już sobie rady z pracami w gospodarstwie. Lekcje trwały około 6 godzin. Ubezpieczony wracał do domu około godz. 13:00, i następnie pracował w gospodarstwie rolnym rodziców. Nauka w klasie maturalnej zakończyła się 30 kwietnia 1977 r.

Od 10 października 1977 r., ubezpieczony rozpoczął pracę w Zakładach „M.” Zakłady P.O.W. w D., w pełnym wymiarze godzin pracy.

Decyzją z 14 lipca 2017 r., ubezpieczony nabył prawo do renty rolniczej z tytułu niezdolności do pracy i kolejną decyzją z tego samego dnia Prezes KRUS odmówił mu prawa do renty rolniczej z tytułu rolniczej choroby zawodowej. Decyzją z 7 sierpnia 2017 r., pozwany przyznał skarżącemu prawo do wypłaty części

uzupełniającej renty od 1 lipca 2017 r., do 30 czerwca 2018 r. Decyzją z dnia 18 sierpnia 2017 r. organ rentowy ponownie ustalił skarżącemu prawo do świadczenia rentowego, przyznając je od dnia 1 maja 2017 r. Decyzją z dnia 21 lipca 2020 r. Prezes KRUS przyznał ubezpieczony rentę bezterminowo z uwagi na trwałą niezdolność do pracy. Organ rentowy wliczył do okresów ubezpieczenia emerytalno - rentowego okresy rolne wynoszące łącznie 21 lat, 4 miesiące i 27 dni.

Decyzją z 31 maja 2021 r., Prezes KRUS odmówił ubezpieczonemu prawa do uwzględnienia do stażu pracy okresu pracy w gospodarstwie rolnym rodziców: od 24 lutego 1974 r., do 20 czerwca 1974 r., od 1 września 1974 r., do 19 czerwca 1975 r., od 1 września 1975 r. do 19 czerwca 1976 r., od 1 września 1976 r., do 25 czerwca 1977 r. Jednocześnie okresy wakacji w latach 1974, 1975, 1976 i 1977 zostały uwzględnione do stażu pracy ubezpieczonego.

J. D. podlegał ubezpieczeniu rolników z tytułu pracy w gospodarstwie rolnym rodziców:

1. w 1974 roku:

1. od 24 lutego do 20 czerwca; od 7 września do 8 września; od 14 września do 15 września; od 21 września do 22 września; od 5 października do 6 października; od 12 do 13 października; od 19 do 20 października; od 26 do 27 października; od 1 do 3 listopada; od 9 do 11 listopada; od 16 do 17 listopada; od 23 do 24 listopada; od 30 listopada do 1 grudnia; od 7 do 8 grudnia; od 14 do 15 grudnia; od 21 do 29 grudnia;

2. w 1975 roku:

- 1 stycznia; od 4 do 6 stycznia; od 11 do 12 stycznia; od 18 do 19 stycznia; od 25 do 26 stycznia; od 1 do 2 lutego; od 5 do 18 lutego; od 22 do 23 lutego; od 1 do 2 marca; od 8 do 9 marca; od 15 do 16 marca; od 22 do 23 marca; od 27 marca do 1 kwietnia; od 5 do 6 kwietnia; od 12 do 13 kwietnia; od 19 do 20 kwietnia; od 26 do 27 kwietnia; 1 maja; od 3 do 4 maja; od 10 do 11 maja; 1 czerwca; od 7 do 8 czerwca; od 14 do 15 czerwca; od 6 do 7 września; od 13 do 14 września; od 20 do 21 września; od 27 do 28 września; od 4 do 5 października; od 11 do 12 października; od 18 do 19 października; od 25 do 26 października; od 1 do 2

listopada; od 8 do 9 listopada; 11 listopada; od 15 do 16 listopada; od 22 do 23 listopada; od 29 do 30 listopada; od 6 do 7 grudnia; od 13 do 14 grudnia; od 20 do 28 grudnia;

3) w 1976 roku:

- 1 stycznia; od 3 do 4 stycznia; od 10 do 11 stycznia; od 17 do 18 stycznia; od 24 do 25 stycznia; od 31 stycznia do 15 lutego; od 21 do 22 lutego; od 28 do 29 lutego; od 6 do 7 marca; od 13 do 14 marca; od 20 do 21 marca; od 27 do 28 marca; od 3 do 4 kwietnia; od 10 do 11 kwietnia; od 15 do 20 kwietnia; od 24 do 25 kwietnia; od 1 do 3 maja; od 8 do 9 maja; od 15 do 16 maja; od 22 do 23 maja; od 29 do 30 maja; od 5 do 6 czerwca; od 12 do 13 czerwca; 17 czerwca; od 1 września 1976 r. do 9 października 1977 r.

Sąd Okręgowy odwołał się do treści art. 19 i 20 ustawy z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników (Dz.U. z 2017 r., poz. 2336), w których określono warunki niezbędne do przyznania emerytury rolniczej. Wskazał przy tym, że w jego ocenie w sporze o zaliczenie do rolniczego stażu ubezpieczeniowego okresu pracy w gospodarstwie rolnym przed 1 stycznia 1983 r., nie ma znaczenia, czy wnioskodawca miał status domownika rolnika. Cechy te zdaniem Sądu Okręgowego wymagane są wyłącznie przy zastosowaniu art. 10 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych tylko wtedy, gdy okresy pracy w gospodarstwie rolnym po ukończeniu 16 roku życia uzupełniają staż pracowniczy. Zdaniem Sądu Okręgowego z przepisu art. 20 ust. 1 pkt 2 ustawy z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników (Dz.U. z 2021 r., poz. 266; dalej jako ustawa) wynika poza wszelką wątpliwość, że do okresów ubezpieczenia zalicza się okresy pracy w gospodarstwie rolnym, po ukończeniu 16 roku życia, przed dniem 1 stycznia 1983 r., bez żadnych ograniczeń.

Sąd Okręgowy uznał, że z materiału dowodowego zgromadzonego w sprawie, tj. dokumentów oraz zeznań świadków: E. D., D. S., K. S. oraz zeznań ubezpieczonego wynika, że we wskazanych przez ubezpieczonego okresach (poza okresami kiedy przebywał w internacie) natężenie prac jakie skarżący wykonywał w gospodarstwie rolnym rodziców uzasadniało uznanie tej pracy za okres

ubezpieczenia rolniczego, o którym mowa w art. 20 ust. 1 pkt 2 ustawy. Sąd Okręgowy zauważył, że wszyscy świadkowie zgodnie potwierdzili, że stan zdrowia rodziców skarżącego w spornym okresie nie pozwalał im na wykonywanie pracy w gospodarstwie rolnym. Ojciec ubezpieczonego, co wynika również z dokumentów przedłożonych do akt sprawy, w spornym okresie miał chore płuca (gruźlica). Jedyne prace jakie mógł wykonywać w gospodarstwie to przygotowywanie obiadów dla żony i dzieci. Z kolei matka ubezpieczonego cierpiała na chorobę psychiczną. Dzieci pilnowały matki aby ta nie wychodziła poza obszar gospodarstwa rolnego. Biorąc pod uwagę, że skarżący był w spornym okresie dorastającym mężczyzną ale jeszcze nastolatkiem silnym i zdrowym, uwzględniając ówczesne realia na polskiej wsi, logicznym jest w ocenie Sądu Okręgowego, iż wykonywał on wówczas większość prac w gospodarstwie rolnym rodziców.

Zdaniem Sądu Okręgowego nie sposób jest tym samym przyjąć za pozwanym, aby prace te miały charakter wyłącznie doraźnej pomocy przy tych pracach. Ubezpieczony miał świadomość, że rodzice ze względu na stan zdrowia nie są w stanie pracować w gospodarstwie, zaś siostry mogą mu jedynie pomóc w tych pracach. Dlatego też często zdarzało się, że nauczyciele wypuszczali go wcześniej ze szkoły, by mógł powrócić do domu i wykonać niezbędne prace na terenie gospodarstwa rolnego.

Zdaniem Sądu Okręgowego z materiału dowodowego wynika, że prace te pochłaniały dużą część czasu skarżącego, znacznie ponad 4 godziny dziennie. Sąd Okręgowy zauważył, że teren gospodarstwa obejmował bowiem około 5 ha (w tym dzierżawa łąk). Na jego terenie była prowadzona produkcja rolna oraz hodowla inwentarza. W skład gospodarstwa rolnego wchodziły: obora i stajnia o powierzchni m^2 , w której znajdował się strych do składowania siana. Stodoła o powierzchni $150 m^2$ oraz pomieszczenie gospodarcze o powierzchni $40 m^2$.

Sąd Okręgowy ustalił, że ubezpieczony codziennie zajmował się obrządkiem zwierząt, w tym: wyrzucaniem obornika spod bydła i świń, spod konia (raz w tygodniu), karmieniem i pojeniem zwierząt. Dodatkowo wyprowadzał bydło na wypas na pastwisko. Co drugi dzień kosił i przewoził trawę dla bydła z łąki oddalonej od domu o około 3 km. Wykonywał również wiosenne prace polowe, takie jak: orka pola

pługiem konnym, bronowanie, sianie zboża sadzenie ziemniaków i dalsza ich pielęgnacja w kolejnej fazie wzrostu. Wszystkie te prace wykonywał wyłącznie przy pomocy konia. Pracował również przy sianokosach zajmując się grabieniem i składaniem w kupki, ładowaniem na wóz konny i przywiezieniem do domu z łąki oddalonej o około 3 km od domu, następnie rozładowaniem z wozu i przeniesieniem na strych. Dodatkowo w okresie letnim skarżący pracował przy przygotowaniu drewna na opał. W lesie składał gałęzie, ładował następnie na wóz i przewoził do domu. Następnie ciął piłą i składował w szopie. W okresie żniw skarżący wykonywał prace: składowanie snopków po snopowiązałce, zwożenie wozem konnym do stodoły, omłoty zboża młocarnią. W okresie jesiennym skarżący pracował przy obrządku zwierząt, codziennie wyrzucał obornik spod bydła, świń i konia (raz w tygodniu), karmił i poił zwierzęta, dodatkowo wyprowadzał bydło na pastwiska. Po zakończeniu żniw ubezpieczony wykonywał podorywkę na polu oraz przygotowywał pole do zasiewu. Pracował również przy wykopkach; zbierał ziemniaki, wykopywał kopaczką konną, woził ziemniaki do domu, nosił do piwnicy.

W ocenie Sądu Okręgowego powierzchnia gospodarstwa, ilość inwentarza, niemożność wykonywania pracy przez rodziców skarżącego prowadzi do wniosku, że w spornym okresie skarżący pracował stale w gospodarstwie rolnym rodziców, nawet przy przyjęciu, że czasami w pracach tych pomagał mu starszy brat, który nie mieszkał już z rodzicami, oraz siostry.

Sąd Okręgowy wskazał na zakończenie, że do okresów ubezpieczenia nie uwzględnił okresów kiedy to skarżący mieszkał w internacie w G. w latach nauki: 1974/1975 i 1975/1976. Sąd Okręgowy w zakresie tych lat uwzględnił natomiast w jego stażu ubezpieczeniowym okresy weekendów oraz świąt, uznając, że w czasie wolnym od nauki w szkole, ubezpieczony pracował w gospodarstwie rolnym rodziców, i są to okresy podlegania ubezpieczeniu społecznemu rolników.

Sąd pierwszej instancji wliczył skarżącemu również okres kiedy to skarżący nie mieszkał już w internacie od 1 września 1976 r. do 9 października 1977 r., tj. do dnia podjęcia pracy zawodowej przez ubezpieczonego.

Na skutek apelacji organu rentowego Sąd Apelacyjny w Szczecinie wyrokiem z 20 stycznia 2022 r., zmienił zaskarżony wyrok i oddalił odwołanie oraz orzekł o kosztach postępowania.

Sąd Apelacyjny dokonał własnej oceny przedstawionego materiału dowodowego i w jej wyniku dokonał weryfikacji poczynionych samodzielnie przez Sąd Okręgowy ustaleń i ocen w zakresie istnienia podstaw prawnych do wliczenia do stażu ubezpieczeniowego nieuwzględnionego przez KRUS okresu pracy w gospodarstwie rolnym rodziców uznając, że Sąd pierwszej instancji naruszył przepisy prawa materialnego, tj. ustawy z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników, zaliczając wymienione szczegółowo w wyroku okresy przypadające w latach 1974-1977 do okresu ubezpieczenia społecznego rolników.

Sąd Apelacyjny wskazał, że wobec utrwalonego stanowiska Sądu Najwyższego i sądów powszechnych (por. orzecznictwo przywołane do art. 20 ust. 1 pkt 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników w systemie Legalis) za chybiony należy uznać pogląd Sądu Okręgowego, że ubezpieczony, aby ubiegać się o zaliczenie okresu z art. 20 ust. 1 pkt 2 ustawy o rolniczym ubezpieczeniu społecznym do okresów ubezpieczenia, od których zależy przyznanie emerytury z tej ustawy, nie musi spełniać przesłanek wynikających z definicji domownika. Co prawda w latach 1974-1977 nie obowiązywały żadne przepisy definiujące domownika ani obejmujące go ubezpieczeniem społecznym. W orzecznictwie wskazuje się jednak, że jednakowe traktowanie okresów podlegania ubezpieczeniu społecznemu rolników z okresami, kiedy ubezpieczenie to nie funkcjonowało, oznacza, że przepis dotyczy prowadzenia gospodarstwa rolnego i pracy w nim na takich zasadach, na jakich zostało ono objęte ubezpieczeniem społecznym rolników. W przepisach regulujących ubezpieczenie społeczne rolników należy szukać definicji gospodarstwa rolnego, osoby prowadzącej gospodarstwo rolne i osoby wykonującej pracę w gospodarstwie rolnym. Za wymienione w art. 20 ust. 1 pkt 2 przypadające przed dniem 1 stycznia 1983 r. okresy pracy w gospodarstwie rolnym, uważa się okresy wykonywania pracy na takich warunkach, jakie po dniu 1 stycznia 1983 r. dawałyby podstawę do objęcia ubezpieczeniem społecznym rolników. Warunki te musi także spełniać osoba, która chce doliczyć do ubezpieczenia rolniczego okres pracy w gospodarstwie rolnym

rodziców jako domownik przed wejściem w życie tej ustawy (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 lipca 2001 r., II UKN 466/00). Ustawa z dnia 14 grudnia 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin (jednolity tekst: Dz.U.89.24.133) wprowadzająca obowiązek ubezpieczenia społecznego domowników w art. 2 pkt 2 zawierała definicję domownika określając go jako członka rodziny rolnika pracującego w gospodarstwie rolnym, jeżeli pozostaje we wspólnym gospodarstwie domowym z rolnikiem, ukończył 16 lat, nie podlega obowiązkowi ubezpieczenia na podstawie innych przepisów, a ponadto praca w gospodarstwie rolnym stanowi jego główne źródło utrzymania. Późniejsza definicja domownika z art. 6 pkt 2 ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników (jednolity tekst: Dz.U. z 1998 r. Nr 7, poz. 25 ze zm.) również wymagała zamieszkiwania z rolnikiem lub w bliskim sąsiedztwie i stałej pracy w gospodarstwie rolnym.

W świetle powyższego niewątpliwie brak było zdaniem Sądu Apelacyjnego podstaw do uwzględniania w stażu ubezpieczeniowym okresu pobierania przez ubezpieczonego nauki i zamieszkiwania w internacie od 1 września 1974 r., do 19 czerwca 1975 r. W tym czasie ubezpieczony nie był bowiem domownikiem w rozumieniu ustawy o rolniczym ubezpieczeniu społecznym. Brak było w tej sytuacji podstaw do uwzględnienia w jego stażu ubezpieczeniowym również okresów ewentualnej jego pracy w gospodarstwie rolnym rodziców w czasie weekendów przypadających na okres zamieszkiwania w internacie.

W ocenie Sądu Apelacyjnego należy również zakwestionować możliwość Naliczenia do rolniczego stażu ubezpieczeniowego J. D. okresu jego pracy w gospodarstwie rolnym rodziców w okresie od 24 lutego 1974 r., do 20 czerwca 1974 r., oraz od 1 września 1975 r., do 19 czerwca 1976 r., i od 1 września 1976 r., do 25 czerwca 1977 r. Odwołujący nie mógł w tym okresie wykonywać stałej pracy w gospodarstwie rolnym z uwagi na to, że uczęszczał on do szkoły położonej w G.

Sąd odwoławczy podkreślił, że w licznych orzeczeniach Sądu Najwyższego jako przesłankę zaliczenia okresu pracy w gospodarstwie rolnym rodziców po ukończeniu 16 roku życia przyjmuje się, iż praca ta musiała mieć właściwy wymiar pracy co najmniej 4 godziny dziennie. W orzecznictwie przyjmuje się przy tym, że

kryteriów pracy w gospodarstwie rolnym w wymiarze co najmniej 4 godzin dziennie nie spełnia praca dziecka, które uczyło się w szkole położonej w innej miejscowości niż miejsce gospodarstwa rolnego. W przypadku nauki w szkole, w której zajęcia odbywają się codziennie, stałym zajęciem jest nauka w szkole, nie zaś praca w gospodarstwie. Uczniowie takich szkół nie wykonują stałej pracy w gospodarstwie, gdyż stałym ich zajęciem jest nauka w szkole. Mogą jedynie świadczyć pomoc przy pracach rolniczych w czasie wolnym od zajęć szkolnych lub uczestniczyć w pracach nie mających charakteru pracy stałej, a jedynie ewentualnym udziałem (pomocą) w wykonywaniu typowych obowiązków domowych, zwyczajowo wymaganych od dziecka będącego członkiem rolniczej wspólnoty rodzinnej, po powrocie ze szkoły lub w okresie świąt i krótkich przerw w nauce.

Sąd Apelacyjny podniósł, że doraźna pomoc w pracach przy prowadzeniu gospodarstwa rolnego świadczona sporadycznie w ciągu tygodnia czy podczas ferii i świąt przez dziecko uczęszczające do szkoły ponadpodstawowej nie jest pracą w gospodarstwie rolnym, w rozumieniu powołanego art. 20 ust. 1 pkt 2 ww. ustawy.

W ocenie Sądu Apelacyjnego w analizowanym przypadku fakt pobierania nauki w szkole znacznie oddalonej od miejsca zamieszkania wyklucza jednoczesne uznanie, że ubezpieczony w tym czasie wykonywał stale i w co najmniej połowie czasu pracy wymaganego dla pracowników prace w gospodarstwie rolnym. Doświadczenie życiowe wskazuje, że nie jest możliwe aby ubezpieczony, dojeżdżający codziennie przez 6 dni w tygodniu do szkoły i wracający z niej ok. godziny 16.00 (w soboty wcześniej), jednocześnie pracował w gospodarstwie rolnym rodziców tak jak domownik. Czas, który ubezpieczony spędzał poza domem w związku z zajęciami lekcyjnymi, w sumie co najmniej 10 godzin (jak wskazał ubezpieczony rano wstawał około godz. 5:30, około godz. 6:10-6:15 wychodził z domu. Pociąg nadjeżdżał o godz. 6:40 rano. Po zajęciach szkolnych w S. był około godz. 15:05 i około pół godziny później był w domu), wraz z koniecznością przygotowania się do zajęć lekcyjnych i czasem odpoczynku, spożycia posiłku po szkole uniemożliwiał wykonywanie pracy w gospodarstwie rolnym codziennie w wymiarze co najmniej 4 godzin dziennie.

Zdaniem Sądu Apelacyjnego brak jest podstaw do uznania, że wnioskodawca w okresie roku szkolnego był w stanie stale pracować w gospodarstwie rolnym rodziców w wymiarze czterech godzin dziennie, jednocześnie wypełniając obowiązki szkolne oraz pokonując codziennie trasę do szkoły (i z powrotem) po około 35 km w jedną stronę. Odwołujący wracał ze szkoły w godzinach popołudniowych i nie miał możliwości wykonywania prac w gospodarstwie stale w wymiarze co najmniej połowy wymaganego czasu pracy. Sąd Apelacyjny nie neguje faktu, że wnioskodawca pomagał rodzicom w pracach w gospodarstwie rolnym, ale mógł on wykonywać jedynie doraźną pomoc w pracach gospodarskich. Niewątpliwie codzienne pokonywanie takiej odległości do szkoły, uczestniczenie w zajęciach szkolnych oraz konieczność przygotowania się do nich w domu, powodowało, że wnioskodawca nie dysponował taką ilością czasu, aby w okresie pobierania nauki wykonywać pracę w gospodarstwie rolnym rodziców w wymiarze pozwalającym na uwzględnienie go do rolniczego stażu ubezpieczeniowego.

Nie sposób przy tym pominąć okoliczności, iż w spornym okresie ubezpieczony mieszkał z rodzicami oraz starszymi siostrami: M. urodzoną [...] 1952 r. i E. urodzoną [...] 1954 r., które również pomagały w pracach w gospodarstwie rolnym, przy czym M. wyprowadziła się w 1974 r. W pracach w gospodarstwie rolnym czasami pomagał również stryj ubezpieczonego oraz kuzynka, którzy mieszkali niedaleko. Przyznali to świadkowie E. D. - siostra ubezpieczonego, D. S. - kuzynka ubezpieczonego.

Sąd Apelacyjny nadto zauważył, że siostra ubezpieczonego E. D. zeznała, że ojcu zależało na tym, żeby wszystkie dzieci skończyły szkołę. W ocenie Sądu Apelacyjnego uzasadnionym jest przyjęcie, że ubezpieczony przede wszystkim miał zatem skoncentrować się na nauce nie zaś na pracy w gospodarstwie. Sąd Apelacyjny zwrócił też uwagę, że kuzynka ubezpieczonego D. S. wskazywała, że ubezpieczony w czasie gdy nie mieszkał w internacie a dojeżdżał do szkoły „po obiedzie zawsze był w domu, jak jeździłam tam rowerem żeby pomóc to on odrabiał lekcje na przykład”.

Sąd Apelacyjny biorąc pod uwagę powierzchnię gospodarstwa, jego strukturę, liczbę hodowanego inwentarza przy uwzględnieniu, że w gospodarstwie tym

pracowało również starsze rodzeństwo ubezpieczonego (przede wszystkim siostra E.) oraz pomagał stryj oraz kuzynka uznał, że brak jest podstaw do przyjęcia, że również ubezpieczony, wówczas uczeń liceum, w gospodarstwie tym pracował stale, codziennie w wymiarze co najmniej 4 godzin dziennie. Wykonywane przez ubezpieczonego czynności sprowadzały się do pomocy w pracach w gospodarstwie rolnym, co nie jest tożsame ze stałą pracą.

Nadto Sąd Apelacyjny podkreślił, że dzień 11 listopada jako święto i dzień wolny od pracy został przywrócony dopiero w 1989 r., Święto Narodowe Trzeciego Maja jest dniem wolnym od 1990 r. a pierwsza wolna sobota była 21 lipca 1973 r. a od 1975 była to jedna sobota miesięcznie. Święto Trzech Króli jest dniem wolnym od pracy od 2011 r.

Od wyroku Sądu Apelacyjnego skargę kasacyjną wniósł J. D. zaskarżając wyrok w całości wniósł o jego uchylenie i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi Apelacyjnemu w Szczecinie oraz zasądzenie od organu rentowego na rzecz ubezpieczonego zwrotu kosztów postępowania, w tym kosztów zastępstwa adwokackiego według norm przepisanych.

Skarżący jako podstawy kasacyjne wskazał:

1. naruszenie prawa materialnego, tj. art. 19 ust. 1 pkt. 2 w zw. z art. 20 ust. 1 pkt 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników, poprzez jego błędną wykładnię i przyjęcie, iż J. D. spełnia warunków wymaganych prawem do nabycia prawa do emerytury rolniczej, z uwagi na brak możliwości uznania jego pracy za pracę w gospodarstwie rolnym po ukończeniu przez niego 16 roku życia, nie spełnienia przesłanek wynikających z definicji domownika zawartej w ustawie o ubezpieczeniach społecznych rolników, w okresach od dnia 1.09.1974 r. do dnia 19.06.1975 r. oraz w okresie od dnia 24.02.1974 r. do dnia 20.06.1974 r. oraz w okresie od dnia 1.09.1975 r. do dnia 19.06.1976 r. i od dnia 1.09.1976 r. do dnia 25.06.1977 r., podczas gdy w spornych okresach do zaliczenia do rolniczego stażu ubezpieczeniowego okresu pracy w gospodarstwie rolnym przed dniem 1.01.1983 r. nie ma znaczenia czy J. D. miał status domownika albo status pracy w gospodarstwie rolnym przed dniem 1.01.1983 r. jako okres składkowy w rozumieniu ustawy o emeryturach i rentach z FUS, co w konsekwencji doprowadziło także, do

błédnego przyjęcia, że praca J. D. była pracą w gospodarstwie rolnym uzasadniającą zaliczenie okresów spornych przy przyznaniu emerytury rolniczej.

2. naruszenie prawa procesowego, które mogło mieć istotny wpływ na wynik sprawy, tj. art. 382 k.p.c., 378 k.p.c. przez wydanie wyroku z pominięciem wnikliwej analizy zgromadzonego materiału dowodowego, co w konsekwencji doprowadziło do uznania przez Sąd, iż ubezpieczony nie spełnia warunków nabycia emerytury rolniczej określonej w ustawie z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników oraz art. 233 § 1 w zw. z art. 391 oraz art. 378 § 1 i art. 382 k.p.c., polegające na dokonaniu dowolnej a nie swobodnej ocenie materiału dowodowego przez Sąd Apelacyjny w Szczecinie.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarga kasacyjna okazała się uzasadniona, gdyż Sąd drugiej instancji naruszył art. 20 ust. 1 pkt 2 w związku z art. 19 ust. 1 pkt 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników.

Przedstawiony w skardze problem prawny sprowadza się do udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy ubezpieczony w systemie rolniczego ubezpieczenia społecznego może – ubiegając się o emeryturę rolniczą – domagać się zaliczenia do stażu ubezpieczeniowego warunkującego nabycie prawa do emerytury z Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego przypadającego przed dniem 1 stycznia 1983 r. okresu pracy w gospodarstwie rolnym po ukończeniu 16 roku życia (art. 20 ust. 1 pkt 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników zwanej dalej u.s.r.). Temat ten był już w ostatnich latach przedmiotem rozważań Sądu Najwyższego, który wielokrotnie wskazywał, iż art. 20 ust. 1 pkt 2 ustawy stanowi samodzielną normę prawną określającą wyodrębniony okres polegający na prowadzeniu gospodarstwa rolnego przez osobę zdolną ze względu na wiek do rzeczywistego wykonywania stałej i niezbędnej pracy w gospodarstwie rolnym, która w rozumieniu tego przepisu nie jest uwarunkowana dodatkowymi wymaganiami. W związku z powyższym uprawniona jest teza, że okres prowadzenia gospodarstwa rolnego po ukończeniu

16. roku życia przed dniem 1 stycznia 1983 r. podlega zaliczeniu do okresu ubezpieczenia wymaganego do nabycia prawa do emerytury rolniczej, jeżeli nie został zaliczony do okresów, od których zależy prawo do emerytury lub renty na podstawie odrębnych przepisów (vide: wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 grudnia 2019 r., I UK 314/18, LEX nr 2779502; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 2021 r., I USKP 61/21, OSNP 2023 nr 1, poz. 9; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 stycznia 2022 r., I USKP 45/21, LEX nr 3290799; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 marca 2022 r., III USKP 152/21, LEX nr 3410055).

Przedmiotowa sprawa koncentrowała się wokół następstw pracy w gospodarstwie rolnym od 24 lutego 1974 r. (po ukończeniu 16 lat przez odwołującego się), a przed 1 stycznia 1983 r. Można dodać, że w tym przedziale czasowym ryzyko socjalne z uwagi na wiek nie było powiązane z obowiązkiem ubezpieczenia społecznego rolników. Zaliczenie do stażu ubezpieczenia rolniczego pracy po 16 roku życia było dotychczas w ustawodawstwie definiowane jednakowo (kryterium wieku). Podobnie jest obecnie, bowiem art. 20 ust. 1 pkt 2 nie został obwarowany dodatkowymi przesłankami, które otwierają możliwość doliczenia lat pracy w gospodarstwie rolnym po uzyskaniu określonego wieku a przed 1 stycznia 1983 r., w szczególności ustawodawstwo nie uzależniło zaliczenia tej pracy od uzyskania dodatkowego statusu (na przykład domownika, o którym mowa w art. 6 pkt 2 u.s.r.). Tak też ten problem widzi Sąd Najwyższy, bowiem już w wyroku z dnia 12 grudnia 2019 r., I UK 314/18 (LEX nr 2779502) wyjaśniono, że art. 20 ust. 1 pkt 2 u.s.r. pozwala zaliczyć do stażu ubezpieczeniowego przypadające przed 1 stycznia 1983 r. okresy wykonywania pracy w gospodarstwie rolnym po ukończeniu 16 roku życia bez sformułowania jakichkolwiek dodatkowych warunków. Artykuł 20 ust. 1 pkt 2 tej ustawy jest samodzielną normą prawną, a więc nie ma znaczenia czy ubiegająca się o świadczenie osoba posiadała wówczas status domownika, czy też wykonywała prace w gospodarstwie rolnym w sposób odpowiadający definicji domownika (niezależnie od zmian, którym ten status podlegał w kolejnych rolniczych ustawach ubezpieczeniowych). W powołanym wyroku przyjęto także zasadę (zaakceptowaną również w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 20 października 2020 r., III UK 170/19, LEX nr 3082191), że bezprzedmiotowe na gruncie art. 19 i 20 u.s.r. jest weryfikowanie spełnienia przez ubezpieczonego statusu domownika przed dniem 1

stycznia 1983 r. albo statusu pracy w gospodarstwie rolnym przed 1983 r. jako okresu składkowego w rozumieniu ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2020 r., poz. 53, dalej ustawa emerytalna). Cechy te wymagane są przy zastosowaniu art. 10 ust. 1 ustawy emerytalnej tylko wtedy, gdy okresy pracy w gospodarstwie rolnym po ukończeniu 16 roku życia uzupełniają staż pracowniczy (tak Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 20 października 2020 r., III UK 170/19, LEX nr 3082191 i wyroku z dnia 9 czerwca 2021 r., I USKP 61/21, OSNP 2023 nr 1, poz. 9).

W czasie omawianego wykonywana pracy przez ubezpieczonego w gospodarstwie rolnym, był to okres nieobjęty ubezpieczeniem społecznym rolników. W ustawie z dnia 14 grudnia 1982 r. o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin (Dz. U. Nr 40, poz. 267), na podstawie art. 17 ust. 1 pkt 1, został uznany za zaliczalny do okresu prowadzenia gospodarstwa rolnego. W tym przepisie nie użyto na określenie pracy w gospodarstwie rolnym elementu podmiotowego charakteryzującego domownika rolnika. Okresy pracy w gospodarstwie rolnym jako okresy zaliczane do stażu ubezpieczenia rolniczego były i są zawsze definiowane w ten sam sposób, tj. przez użycie kryterium wykonywania pracy po ukończeniu 16 roku życia. W przepisach ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników (art. 20 ust. 1 pkt 2 u.s.r.) również nie zastrzeżono warunku zaliczenia przypadających przed dniem 1 stycznia 1983 r. okresów pracy w gospodarstwie rolnym po ukończeniu 16 roku życia przez ustalenie dodatkowych warunków, a zwłaszcza takich wymagań, jakie przewidziano dla pracy domownika w art. 2 pkt 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych lub w art. 6 ust. 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników.

W konsekwencji, odnosząc się do skargi kasacyjnej, należy stwierdzić, że w sporze o zaliczenie do rolniczego stażu ubezpieczeniowego okresu pracy w gospodarstwie rolnym przed dniem 1 stycznia 1983 r. (art. 20 ust. 1 pkt 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników) nie jest właściwe ani przydatne ocenianie statusu domownika rolnika oraz śledzenie zmian, którym status ten podlegał w kolejnych rolniczych ustawach ubezpieczeniowych w związku z podleganiem podwójnemu ubezpieczeniu. Słusznie zauważył Sąd Najwyższy w uzasadnieniu

wyroku z dnia 7 grudnia 2021 r., III USKP 91/21, że art. 20 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. stanowi samodzielną normę prawną określającą wyodrębniony okres polegający na prowadzeniu gospodarstwa rolnego przez osobę zdolną ze względu na wiek do rzeczywistego wykonywania stałej i niezbędnej pracy w gospodarstwie rolnym, która w rozumieniu tego przepisu nie jest uwarunkowana dodatkowymi wymaganiami. W związku z powyższym należy stwierdzić, że okres prowadzenia gospodarstwa rolnego po ukończeniu 16-tego roku życia przed dniem 1 stycznia 1983 r. podlega zaliczeniu do okresu ubezpieczenia wymaganego do nabycia prawa do emerytury rolniczej, jeżeli nie został zaliczony do okresów, od których zależy prawo do emerytury lub renty na podstawie odrębnych przepisów, choćby w tym okresie rolnik równocześnie był zatrudniony na podstawie stosunku pracy (art. 20 ust. 1 pkt 2, w związku z art. 19 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r.).

Sąd Najwyższy w obecnym składzie w pełni aprobuje przedstawiony wyżej kierunek wykładni art. 20 ust. 1 pkt 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników zaprezentowany w najnowszym orzecznictwie. Wyraża też pogląd, że brak jest podstaw do stawiania tej pracy wykonywanej w gospodarstwie rolnym po ukończeniu szesnastego roku życia, a przed dniem 1 stycznia 1983 r. warunków takich, jak realizowanie jej co najmniej w wymiarze połowy etatu, to jest nie mniej niż przez 4 godziny dziennie, jak tego wymaga art. 6 ust. 2 pkt 1 lit. a ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych interpretowany w związku z art. 10 ust. 1 pkt 3 tej ustawy na użytek prawa do emerytury powszechnej (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 czerwca 2014 r., III UK 180/13, OSNP 2015 nr 10, poz. 139 i powołane tam wcześniejsze orzecznictwo) bądź spełnianie w czasie jej wykonywania kryteriów domownika (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 lipca 2001 r., II UKN 466/00, OSNP 2003 nr 7, poz. 18), a to choćby z tej przyczyny, że art. 20 ust. 1 pkt 2 takich dodatkowych warunków nie zawiera.

Mając powyższe na uwadze, Sąd Najwyższy, na podstawie art. 398¹⁵ § 1 oraz art. 108 § 2 w związku z art. 398²¹ k.p.c. orzekł jak w sentencji.

[SOP]

[ms]

